

En världsordning i upplösning. Vad nu?

1. Imperiernas möte i Europa och Europas svar

Bo Stråth

De transatlantiska förbindelserna: historien efter 1945 i snabbteckning

1945 framstod USA som världens ledande makt. Till skillnad från situationen efter det första världskriget drog presidenten och kongressen nu slutsatsen att landet var en världsmakt och de handlade därefter. Mycket snart uppträdde Sovjetunionen som en utmanare av den positionen och USA tog upp handsken. I ett läge där de europeiska imperierna gjort slut på sig själva delade de två återstående imperierna Europa mellan sig. Marshallplanen 1947 öppnade en ny fas i de transatlantiska relationerna, intensivare än tidigare och med mycket tydligare amerikanska ledningsanspråk, allt mot det kalla krigets bakgrund. Militäralliansen Nato, med västtyskt deltagande från 1955, underströk den militära tyngdpunkten i relationerna.

Koreakriget 1950–53 förstärkte dem under 1950-talets nukleära gastkramning. De var dock efter de sammanhängande Kongo-, Berlin- och Kubakriserna 1960–62, som i efterhand framstår som det nukleära hotets kulmination, aldrig genomgående harmoniska för längre tider. Charles de Gaulles uttalade öppet sin misstro till dollarn som världsvaluta och USA som världsmakt. Frankrike lämnade den militära delen av Nato. Uppgivandet av dollarns guldbindning 1971–73 störde relationerna än mer.

Glädjeruset efter Sovjetväldets fall ändrade förutsättningarna för det transatlantiska samarbetet. Det globala perspektivet trädde i förgrunden. Det ändrades i princip inte när 9/11 2001 gjorde slut på drömmen om historiens slut och en enda liberal värld som Francis Fukuyana (1992) hade tecknat. Samuel Huntington (1996) hade redan efter några år gått emot Fukuyanas världsbild när

Bo Stråth var professor i historia vid Göteborgs universitet, professor i samtidshistoria vid Europeiska Universitetsinstitutet i Florens, och Finlands Akademis distingerade professor i Nordens, Europas och världens historia vid Helsingfors universitet. Som emeritus bosatt i sydvästra Tyskland nära gränsen till Frankrike sysselsätter han sig bl.a. med att skriva bloggar kring ett planetärt perspektiv, www.bostrath.com. E-post: bo.strath@gmail.com

han beskrev framtiden som en *clash of civilizations*. Attacken på tvillingtornen syntes bekräfta Huntingtons tes och ledde till en moralistisk nykonservativ våg med kamp för demokrati och västliga värden i hela världen. Irakkriget 2003 blev kulmen på den kampanjen som drev in en kil i det europeiska samarbetet. Det var som känt ett krig som motiverades med lögner. Försvarsministern Donald Rumsfeld delade imperialt in Europa i det gamla, som vägrade delta i kriget och det nya som slöt upp i jakten på Hussein i "de villigas koalition". Robert Kagans bok *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order* (2003), som talade om USA som Mars och Europa som Venus gav uttryck åt starka transatlantiska spänningar som spred sig till inre europeiska. Formellt var inte Nato involverat.

I denna turbulenta tid kring millennieskiftet rådde dock avspänning mellan Öst och Väst som tycktes smälta samman till ett. Det nya Ryssland knöts till Nato genom Partnerskap för fred 1994 och Nato-Rysslandsrådet 2002. Under samförståndsperioden i relationerna med Ryssland blev Nato alltmer en internationell styrka för robust polisiärt/militärt ingripande i lokala konflikter globalt och allt mindre ett invasionsförsvar. Inom ramen av samförstånd blev Polen, Tjeckien och Ungern Natomedlemmar 1999. De baltiska staterna, Rumänien, Bulgarien, Slovakien och Slovenien följde 2004, samma år som de flesta östeuropeiska länderna blev EU-medlemmar.

Samförståndsandan höll för denna Nato-expansion men den blev kortvarig. Ryssland hade ett komplicerat förhållande till Georgien ända sedan Sovjetimperiets förfall. En stark strömning i Georgien ville dra landet närmare Väst i riktning mot EU och Nato. Med den tydligt västorienterade presidenten Sjaakasjvili fick den strömningen ett ansikte. Presidentens allt tydligare uttryckta ambitioner slog tillbaka på relationerna mellan Nato och Ryssland som från 2006 försämrades märkbart. I februari 2007 höll Putin ett uppmärksammat anförande vid den årliga säkerhetskonferensen i München där han tydligt distanserade sig från den nya världsordningen som han beskrev som monopolär. Vem han anklagade för monopolanspråken var tydligt. I maj 2007 började USA samtal med regeringarna i Warszawa och Prag om att placera missiler i Polen med tillhörande radaranläggningar i Tjeckien. Georgiens planer på att söka medlemskap i Nato ledde till Georgienkriget 2008. Euromajdan i Ukraina från november 2013 till februari 2014 var en protest mot den ryskvänliga regeringens besked att inte underteckna ett associationsavtal med EU. Protesten slutade med presidentens flykt och Rysslands svar med militär infiltration i Donbas och annektering av Krim.

De ökande spänningarna mellan Ryssland och Nato kring makten i Kaukasus och över Ukraina förstärkte de transatlantiska relationerna tillfälligt efter 2014. Men med Donald Trump i Vita huset 2017–2021 växte spänningarna igen, särskilt kring finansieringen av det militära samarbetet, där USA från början var den klart starkaste finansiären. Rysslands anfall på Ukraina i februari 2022 förstärkte

åter samarbetsandan men med Trumps återkomst till makten i januari 2025 blev Atlanten en grav djupare än någonsin samtidigt som Trump närmade sig Ryssland.

Västordningen sedan 1945 kring USA är död. Grundbulten i den ordningen var sedan 1949 Nato, centralare än Bretton Woodsinstitutionerna IMF och Världsbanken. Essensen i Nato är artikel 5 om ömsesidig undsättning. Artikeln kan i en nödsituation inte prövas juridiskt utan är moralisk och bygger på ömsesidig tillit. Den tilliten har Trump underminerat genom göra artikeln till en fråga om Trumpregimen anser att de europeiska medlemmarna betalat tillräckligt för sitt självförsvar. Det är sedan 2014 klart, och sedan februari 2022 med enfaset understrukit att Natos hot är Ryssland. Detta sagt utan att gå närmare in på den häftigt diskuterade frågan om huruvida Nato med ryska ögon efter 1990 var ett hot för Ryssland, men med konstaterandet att debatten i vart fall inte ger en grund för det ryska överfallet på Ukraina. Efter det fullskaliga anfallskriget från februari 2022 reaktiverades Nato i strategiskt tänkande och planläggning allt mer som det invasionsförsvar det var från början. Trumps närmande till Ryssland bakom ryggen på Europa har ännu mer än den finansiella kontroversen om storleken på försvarsutgifterna betonat upplösningen av vad som kallades Väst. Nato fortsätter formellt, men Europa delar inte hotbilden med USA.

Läget våren 2025

Ett ymnigt textflöde har sedan Trumps andra inauguration kommenterat världsordningens sönderfall och letat efter förklaringar i och bortom Trumps person i såväl långa som korta tidsperspektiv. Ambitionen här är inte att söka sammanfatta debatten men att urskilja några linjer som underlag för en diskussion av vad som händer och varför. Det är en historisk ironi att den gemenskap kring begreppet Väst som en amerikansk president skapade för snart 80 år sedan nu slås sönder av en annan amerikansk president. En snart åttioårig transatlantisk världsordning – längre är den inte, men heller inte kortare – en historia från Truman till Trump makuleras, medvetet, momentant och med slägga.

Genom att regera med presidentiella dekret och offentliga statements, oftast korta och drastiska i sociala medier, åstadkommer Trump en opinionsbildning och ett faktaskapande som går förbi kongressen och provocerande trotsar domstolarnas beslut. Politiken accelererar och förenklar komplexa sammanhang. Den väcker starka känslor och blir polemisk. Den handlar om att återta amerikansk storhet (MAGA, Make America Great Again) som gått förlorad. Kina och Europa/EU målas upp som huvudsakliga orsaker. Medan Kina behandlas med en viss retorisk respekt är kritiken av Europa mer hämmingslös. Öppnings-salvan från vicepresidenten J D Vance på den årliga säkerhetskonferensen i

München den 14 februari 2025 (White House, 2025-02-14) väckte förundran, shock och vrede i Europa. I konfrontativ stil hävdade Vance att Europa inte är tillräckligt demokratiskt. Särskilt två saker skiljer Europa från föredömet USA och där krävde han bättring. Europa behandlar de högerpopulistiska partierna illa. De måste tydligt och utan avgränsning dras in i parlamentarisk politik. Den andra punkten gällde begränsningar av de digitala plattformarnas frihet. Begränsningarna är ett uttryck för odemokratiska brister i yttrandefriheten som måste korrigeras.

Trumps upprepade territoriella anspråk på Grönland, Kanada och Panama-kanalen med hot om annektering var ett öppet ifrågasättande av folkrätten som förstärkte intrycket av en eftersträvad brytning med den världsordning som gällt sedan 1945. Anspråken riktade sig i två av fallen mot länder som varit medlemmar av Nato från starten 1949.

I ett tal den 7 april 2025 preciserade Trumps ekonomiske rådgivare Stephen Miran vad kampen för MAGA handlar om. USA tillhandahåller två *global public goods*: ett säkerhetsparaply som övervakas av USA:s militär och dollarn med amerikanska statsobligationer kring vilka det internationella finansiella systemet roterar. Båda är dyrbara för USA och presidenten ville göra tydligt att USA inte längre är berett att stå för andra nationers gratisäkning (White House statement, 2025-04-07). Den säkerhetspolitiska aspekten uttrycktes i påståendet att de europeiska medlemmarna av Nato inte betalar sin rimliga andel av försvarskostnaderna, som Trump hävdar ligger på fem procent av BNP. Han uttrycker sig ibland på ett sätt som om det handlade om Nato-medlemmarnas bidrag till Nato-budgeten medan siffran egentligen hänför sig till deras försvarskostnaders andel av BNP och där har samförståndet gällt två procent. Han förklarade tydligt att medlemmar som inte betalar tillräckligt inte kan förvänta sig amerikanskt aktivt stöd i händelse av en krigssituation. Med Trumps ostentativa närmande till Ryssland under den självpåtagne medlarens (Ukrainakriget) täckmantel har han undergrävt förtroendet för alliansen ännu mer än med det tvivel han sätt kring artikel 5 ur finansiell synpunkt. Trump har fått hela alliansen att vackla.

Till den säkerhetspolitiska skiljelinjen kommer den handelspolitiska som Trump skapar genom groteska tullar. Reglerna gäller inte längre. Den regelbaserade internationella politiken på folk- och handelsrättens grund övergår i viljepolitikens godtycke. De nya tullarna bryter demonstrativt med den nyliberala världsordningen uppbyggd sedan 1980-talet kring idéer om fri världshandel med produktion där den är billigast i globala leveranskedjor där tidsprecision ersätter dyrbar lagerhållning och där arbetslöner och sociala standards pressas nedåt. Protektionismen kommer tillbaka som ett program för första gången sedan 1930-talet, ja Trump-administrationens argumentation påminner rentav om merkantilism. I sitt tal den 7 april var presidentrådgivaren Miran tydlig med vad tullarna handlar om: att tvinga andra länder att betala tribut för att

vidmakthålla det amerikanska imperiet. De finansiella åtagandena tvingar USA att beskatta hårt arbetande amerikaner otillbörligt, ett uttalande som antyder en syn där inkomster från tullar skapar utrymme för skattesänkningar. Men tanken är också att de ska tvinga industriföretag att flytta tillverkning till USA. Dollarn som världens valutastandard har lett till snedvridningar i växelkurserna, vilka i sin tur har framkallat orättfärdiga handelshinder och i längden ohållbara handelsöverskott mot USA. Argumentationen gäller varuhandeln medan de stora amerikanska handelsöverskotten i tjänstehandeln skapade av de digitala techjättarna förtigs.

Båda problemområdena, det säkerhets- och det handelspolitiska, polariseras av en oförblommerad europabild som Trump-regimen tecknar där européerna snyltar och parasiterar på USA. De är fripassagerare. Kina utsätts för samma nidsbild, men emotionerna tycks starkare när det handlar om Europa. Den europeiska integrationen som mynnade i EU kom till för att skada USA. Några belägg för tesen lägger presidenten inte fram. I Nato gör européerna inte rätt för sig finansiellt och i handeln utnyttjar de USA orättvist. Europa framträder inte bara som en nidsbild utan också som en öppen fiendebild.

Slutsatsen är entydig: Västern som den uppstod efter 1945 existerar inte längre. Trumpregimen är i färd med att utveckla en fiendebild där orsaken till allt ont finns i Europa.

I en essä utvecklar Fintan O'Toole tankar kring Trumps eurofobi (O'Toole 2025). Även om Trumps uppfattning av verkligheten är ostadig och ständigt ändrar sig har han fixa idéer och oföränderliga instinkter. De är de obsessionerna och instinkterna som nu omskapar relationerna mellan USA och Europa mer dramatiskt än någon gång sedan 1945. Trump vandrar inte iväg från Europa, han trampar på det. Hans regim har inte förlorat intresset för Europa. Den har utvecklat ett illasinnat intresse att förstöra EU, skriver O'Toole. Trumps fientlighet mot EU manifesterades första gången i hans entusiastiska stöd för Brexit. Under hans första presidentskap bubblade hans övertygelse upp då och då att EU är en "fiende" jämställd med Kina men i stort förblev tanken latent. Nu är intresset inte att lämna Europa åt sitt öde men att underminera och omforma EU inifrån genom ett öppet stöd för de högerpopulistiska och -extrema partierna uttalat av Musk, Vance, Rubio och andra. Det är inte bara att EU inte längre kan utgå från att USA är välvilligt utan man måste utgå från att en aktiv illvilja kan utvecklas i samförstånd eller samarbete med Ryssland.

Det stora problemet är att Trumpregimen inte bara intervenerar sakpolitiskt utan attackerar själva normsystemet kring begrepp som territoriell integritet och nationell suveränitet. Trump följer Putin. Det får kännbara konsekvenser särskilt i de internationella relationerna, där det inte finns någon Leviathan, ingen skyddsmakt som polisiärt och militärt försvarar normerna och reglerna. Trump angriper normen om forskningens frihet och ger under hot detaljanvisningar till universiteten. Han visar förakt för vetenskaplig kunskap.

Språket som började med *fake news* och *false truth* eller *alternative truth* under den första mandatperioden accelererar i sitt fjärmande från vad som brukade kallas förnuftets grund. Det vetenskapliga letandet efter objektiv kunskap – förenat med insikten att det objektiva kan betraktas från flera perspektiv och att ideologiska fördomar kan skymma sökandet – skjuts i sank och häxjaktens tid återupplivas. Kants kritiska förnuft som akademisk handlingsprincip avvisas. Avsikten är möjligen att skapa underlag för att ersätta filosofens tankar med AI producerad av techjättarna.

Språket radikaliserar inte bara i orwellsk mening där krig kallas fred och fred kallas krig utan också genom att det skärps i sak och emotionaliseras. Immigration kallas invasion. Emigration blir remigration och deportation. Det ska framhållas att denna språkutveckling är densamma i Europa, där invandrarfrågan på båda sidan Atlanten blir en katalys, en ställföreträdarfråga för en rad andra samhällsproblem, som kortfattat kan sammanfattas som två, socioekonomiska i spåren av nyliberalismens härjningar och dess kollaps i spekulationsbubblan 2008 samt klimatförändringen. Språket blir måttlösare. Vi saknar ett språk som beskriver den nya världen som den skillnad den är i förhållande till den demokrati som var standard. Dess begrepp använder den demokratiska standarden men de stämmer inte (Stråth & Trüper 2025). Europa klamrar fast sig vid de ideal man trodde på och fortsätter att använda uttrycken som formade de idealen i stället för att beskriva förändringen. Europa vill tro att man fortfarande befinner sig i demokratins blomstringstid när den togs för given för alltid. Europa ser sig som en kontrast till den fanatism och ledarkult som styr USA drivna av mäktiga intressen i förbund med algoritmer. Det är existentiellt att Europa ser de risker för demokratin som den digitala revolution fört med sig också i Europa och skapar ett språk som beskriver riskerna. Vilken offentlighet utgör de sociala medierna i jämförelse med de offentligheter som bar upp demokratierna under 1950- och 1960-talen? Den distinktion mellan offentligt och privat, som Thomas Hobbes för snart 400 år sedan föreslog härskarna som ett medel för att få slut på årtionden av religionskrig i Europa, är på väg att upplösas när det privata blir offentligt i sociala medier. Detta frivilliga avstående från privatsfären ändrar förutsättningarna för samhällskritiken och myndighetskontrollen. Emotionerna som kokar och förenklingarna som förstör komplexa värden infantiliserar och brutaliserar den offentliga debatten. Det är existentiellt att Europa tar kontroll över algoritmerna och reglerar dem för att rädda demokratin. Snabbt.

Även om konflikten mellan USA och Europa är huvudproblemet är det viktigt att komma ihåg att Europa ligger farligt nära USA i den utveckling som stör så mycket, emotionaliseringen och infantiliseringen av den offentliga debatten. Man ska inte överbetona skillnaderna mellan USA och Europa vad gäller intensiteten i sociala medier. Man kan tala om en nära europeisk tippunkt där allt går i den amerikanska riktningen. Europa vill gärna vara men är inte en fast värdebastion. På den insikten borde man bygga en.

Föraningar om ett annat USA uppstod redan med Irakkriget och ett trendbrott skedde med valet av Trump till president 2016 vilket de europeiska ledarna inte ville se utan satte hoppet till att hans mandat skulle bli tillfälligt och att han skulle låta tala med sig för den tid han var vald. 2020 såg de med valet av Biden Trump som en historisk parentes. I dag vet vi att Biden var parentes. I den europeiska debatten inför presidentvalet hösten 2024 bekände alla med läpparna att de förberedde sig för Trumps comeback, men förberedelsen handlade mer om att utan närmare analys intala sig att Trump skulle komma att bli som förra gången och att lösningen låg i att hitta en deal genom att smickra honom. Under hösten gick förberedelserna för Trump mer över i en förhoppning till Harris. Ingen hade i planspelen tänkt sig den Trump som kom tillbaka, allra minst hans agerande i Ukrainafrågan. Alla togs på sängen av hans handlingskraft uppbackad av techoligarkerna med eller utan motorsåg.

Med intellektuell auktoritet beskrev Jürgen Habermas brottet i starka formuleringar i en tidningsartikel i mars 2025 (Habermas 2025). Han talar om ett epokbrott som har djupgående konsekvenser för Europa. Om EU misslyckas med att finna ett övertygande svar på det kommer Europa att dras med i den virvel som den sjunkande supermakten orsakar, hävdar han. Ty en nedåtgående makt är det, inte en uppåtgående. Habermas fördömer de europeiska ledarnas oförmåga eller ointresse, deras oförståeliga kortsiktighet i synen på USA som ledningsmakt. Den tyske kanslern Scholz orubbliga förtroende till Västs enhet under Bidens USA i svaret på det ryska angreppskriget mot Ukraina drog med sig de övriga europeiska ledarna i fel riktning i stället för att driva på för ett eget europeiskt ansvar i Ukraina för försvar av sin säkerhet och europeiska värden. Underlåtenheten blev olycksbringande när Trump började förhandla med Putin över huvudet på EU som tvingades titta på från sidolinjen, argumenterar Habermas. Frågan om Ukrainas öde har med Trump 2 gått över i frågan om EU:s existentiella självförsvar i en situation där man inte kan räkna med att USA ger skydd.

Scholz har säkert sin del av ansvaret för Europas fixering vid USA efter det ryska överfallet på Ukraina, möjligen mer än någon annan. Men till hans försvar kan man säga att den tyska västbindningen hade en fast historisk förankring sedan Adenauer och den kändes väl ännu starkare efter det brutala slutet i februari 2022 på de nära förbindelserna med Ryssland under mottot *Wandel durch Handel*. Det var förbindelser som Willy Brandt skapat i början av 1970-talet i en helt annan historisk situation med mottot *Wandel durch Annäherung*. När det mottot fick sin nyliberala formulering efter 1990 uppstod den ödesdigra tanken att arrangemanget var automatiskt drivet av Marknaden. Scholz förlorade som finansminister i den stora koalitionen med Angela Merkel kontakten till Brandts tankar, men han var långt ifrån ensam. I Tyskland var tilltron till USA lika orubbad som till Ryssland före februari 2022 efter det att

man med en suck av lättnad kunnat avfärda Trump i som en parentes. Slutligen visar de finska och svenska NATO-ansökningarna efter det ryska anfallet på Ukraina att Scholz' Tyskland inte var ensamt i sin tilltro till USA.

Om nu Scholz är den som ligger närmast till hands att beteckna som tidens Chamberlain blir frågan om vem som är Churchill. Här kan ingen annan än Ukrainas president Zelenskyj komma i fråga. Utan att gå närmare in på likheten kan man fastställa en avgörande skillnad. Churchill hade uppbackning av USA och efter sommaren 1941 också Sovjetunionen. Ju längre kriget pågår ju mer ser Zelenskyj ut att stå ensam. Handfallenheten i Europa ökar när Trump och Putin förhandlar om Ukraina. Europa står inför uppgiften att ta över USA:s roll i understödet för Ukraina, men där tycks inte finnas någon plats för Europa i överenskommelserna. Svårigheterna är stora men vägran att inse det och dra ut konsekvenserna gör dem ännu större.

Oberäkneligheten är total mot bagrund av vad Habermas beskriver som Trumps "bizarra uppträdanden och förvirrade tal" vid tillträdesceremonin i januari 2025 med "den fantastiska besvärjelsen av en nu inträdande gyllene tidsålder." Trumps narcissistiska tillgjordhet väckte hos den oförberedde TV-tittaren som följde ceremonin intrycket av en "klinisk demonstration av ett psykopatologiskt fall" men salens dånande applåder och "Musks och de övriga storheternas från Silicon Valley förväntansfulla instämmande" lämnade inget tvivel om beslutsamheten i den inre cirkeln kring Trump. Färdplanen bär Heritage Foundations signatur och är känd sedan länge (Heritage Foundation 2024). Den handlar om en institutionell ombyggnad av staten. De europeiska exemplen i samma ärende kring namn som Orbán och Kaczynski-regimen begränsar sig till en statlig inskränkning av rättssystemet och medierna. Omstöpningsen i USA är mycket mer genomgripande. Utrensningsskissarie Musk med motorsåg har mer vittgående mål än en nedskärning av den statliga förvaltningen. Det långfristiga målet är att ersätta statsapparaten och dess regelverk med en digitalt styrd teknokrati, argumenterar Habermas. Politiken inom den historiska statens ram ska övergå i en digitalt styrd företagsledning av en starkt nedbantad stats administration (Habermas 2025). Techoligarkernas planer på att förvandla regeringen till en företagsstyrelse skulle om de förverkligas få svåröverskådliga följder.

Det är för Habermas inte helt klart hur dessa expansiva idéer låter sig förenas med Trumps handlingsstil, en "politik med överraskande godtyckliga beslut, frigjorda från gällande normer". Dealmakernas och fastighetsmäklarens obscena fantasi om återuppbyggnaden av den tomma Gazaremsan antyder en avsiktligt oberäknelig persons irrationalitet som kan stöta samman med vicepresidentens religiöst drivna långsiktiga planer på en högerpopulistisk eller -autokratisk definition av demokrati, där full digital frihet för techjättarna är ledstjärnan. Habermas konstaterar att digitalerans autoritära typ inte har mycket med den historiska fascismen att göra. Den slutsatsen kopplar han till

argumentet att det trots att det inte handlar om fascism i historisk mening, en gång förstörda institutioner inte kan återskapas på ett enkelt sätt. Man kan till Habermas slutsats lägga att de paladiner, sykofanter och hovnarrar som utgör den amerikanske presidentens omedelbara omgivning inte på något vis är nytt. Historien innehåller många exempel. Det nya är deras teknologiska makt som väckt frågor kring vem som egentligen styr.

Oberäkneligheten som ett politiskt maktinstrument betyder inte att Trump saknar en plan eller ett mål. Man ska utgå från att han menar allvar och har en plan för att nå sitt mål att göra Amerika stort och starkt igen även om det förvånansvärt lite diskuteras hur en sådan plan kan tänkas se ut. Långsiktigheten är svår att urskilja i en ryckig handlingspraktik där mål preciseras och det blåses till attack och lika snabbt till reträtt: fred i Ukraina, tullar till skydd mot utländsk utsugning av USA osv. Han blåser till attack och lovar stora saker och genombrott men vid hårt motstånd stannar attacken upp och ny energi investeras i ett nytt mål osv. Skiftet från "fredsmedlingen" i Ukraina till den hejdlösa tullkampanjen, och sedan tillbaka till Ukraina följer ett mönster.

Trump vill förstöra den existerande världsordningens institutioner, regler och samarbetsmönster. Han vill skapa en (o)ordning där den starkes rätt gäller. Småstaterna spelar ingen roll. En handfull stormakter avgör världens öde sinsemellan. Avtalen mellan dem är ofta oskrivna, hemliga och/eller underförstådda och inte nödvändigtvis långvariga.

Det är en myt att imperialismen försvann med avkoloniseringen efter 1945. Under det kalla kriget fortsatte den i Tredje världen som supermakternas ställföreträdarkrig och konkurrens med konventionella vapen (Westad 2005; Stråth & Trüper 2025). Men att den skulle komma till så starka uttryck som den gör nu förvånar.

Om man betraktar en jordglob uppifrån och följer den kanadensiska landmassan från Labradorkanalen västerut kommer man till Alaska och vidare över Berings sund till Sibirien och slutligen till Murmansk. Därifrån är steget till Grönland kort. Går blicken i andra riktningen österut från Labrador kommer man snabbt till Grönland och därifrån kommer man till Murmansk från andra hållet. USA och Ryssland omfamnar jordklotet under Nordpolen om Grönland och Kanada skulle tillhöra USA och de skulle kontrollera såväl Nordväst- som Nordostpassagen. De skulle också kontrollera okända mängder av sällsynta mineraler. Det skall understrykas att detta är ett hypotetiskt resonemang och om det skulle visa sig riktigt är det en sak vad Trump vill och en annan vad han lyckas åstadkomma. Men man måste utgå från att Trump har en plan och en världsbild. Putins Ryssland faller knappast som en fallfrukt för Trumps inviter och har dessutom ett förhållande till Kina att beakta. De imperialistiska relationerna mellan stormakterna är inte nödvändigtvis harmoniska. De är maktbetingade och opportunistiska, växerlika snarare än varaktigt vänskapliga.

Det är mot bakgrund av detta hypotetiska men inte orealistiska tänkande påtagligt hur isolerat och obetydligt Europa förefaller i lurspelet om fred i Ukraina och närmandet mellan USA och Ryssland. Man kan bara konstatera att om en fred innebär att Putin får behålla vad Ryssland erövrat och Trump tvingar ett sönderslitet och krigstrött Ukraina att gå med på amerikansk utvinning av mineraler i vad som återstår av Ukraina, ja, då garanterar det amerikanska grävandet och borrhandet rest-Ukrainas integritet från rysk aggression. Till vilket pris kan man tänka sig, men några europeiska fredssäkrande trupper behövs inte.

I en kort artikel ser Nils Gilman en olje- och gaskoalition mot förnyelsebar energi växa fram mellan USA och Ryssland på den fortsatta luftförsämringsens grund (Gilman 2025). Man noterar i sammanhanget såväl Rysslands som USA:s uttalade intresse i Mellanöstern. En sådan koalition behärsande Arktis med Nordväst- och Nordostpassagerna skulle knappast kunna undvika en udd mot Kina som mer än någon annan makt profilerat sig som den gröna energins förespråkare. USA och Ryssland kan inte räkna bort Kina, och gör det inte, men söker ett arrangemang med vad som en gång kallade sig Mittens rike och igen tycks vilja göra anspråk på namnet. Möjligen avtecknar sig ett kommande triangeldrama i stället för ett triumvirat. Var finns EU i en sådan situation? Indien? Är tanken, någon plan finns inte, att söka blidka Trump eller ska EU helt enkelt bara hoppas att allt ordnar sig? Som musen som shockstirrar på ormen, där man i en eufemism söker dölja handlingsförlamningen med påståendet att man har is i magen?

Hur kunde det hända? Två amerikanska tolkningar

En flod av litteratur söker förstå och tolka utvecklingen i USA. Som en allt annat än uttömmande illustration av tolkningsmöjligheterna ska här två böcker lyftas fram.

Robert Kagan, han med USA som Mars och Europa som Venus (Kagan 2003), har lämnat sin nykonservativa övertygelse från Irakkrigets tid och reflekterar i en ny bok över hur den amerikanska utvecklingen kunde bli som den visade sig bli (Kagan 2024). Hans utgångspunkt är att den amerikanska författningen 1787 från början var ofullkomlig. Den proklamerade alla människors likhet och rättigheter men författarna var medvetna om att de svarta slaverna inte räknades dit. Washington och Jefferson hade båda slavar. Författningsfäderna tröstade sig med förhoppningen att någon gång under det amerikanska folkets utveckling förnuftet skulle ta överhanden och enighet uppstå om att avskaffa slaveriet. På 1830-talet uppstod spänningar när nya stater skulle upptas i unionen och deras status i slavfrågan skrivas fast. Spänningarna utlöste inbördeskriget 1861–65. Konflikten gällde inte bara slavfrågan utan var vidare

med motsättningar stad-land och olika industrialiseringsgrad där illiberala strömningar kontinuerligt utmanade den liberala författningen.

Efter inbördeskriget intensifierades immigrationen och industrialiseringen och nya spänningar uppstod mellan nya folkgrupper: anglosachsiska/nordeuropeiska mot sydeuropéer mot osteuropéer mot kineser mot japaner. *Chinese exclusion act* 1882 och *Immigration Act* 1924 var uttryck för dessa spänningar. Smältdegeln var allt annat än harmonisk. Rasdebatten tilltog. 1920-talet var jazz men också Ku Klux Klan och de illiberala tendenserna var tydliga under trettio-talskrisen. Där fanns hela tiden universalistiska, kosmopolitiska, internationalistiska, progressiva och upplysningsliberala strömningar men de utmanades kontinuerligt även om 1930-talet till 1950-talet i grunden var liberala årtionden. Men där fanns då också Ku Klux Klan, McCarthy och rasfrågan med bussningarna, Little Rock och Martin Luther King. Och John F Kennedy som skickade nationalgardet för att avbryta universitetens rasdiskriminering. Det var som om det amerikanska samhället aldrig kom till ro utan ständigt utmanades. I det oroliga mönstret passar 9/11 väl. Huntington hade som nämnts redan 1996 (Huntington 1996) skrivit om konfrontationen mellan civilisationer som den framtida utmaningen. Det handlade framför allt om de kristna och de muslimska civilisationerna som 2001 skulle spetsas till som den religiösa fanatismens terror och krig. Men Huntington uttryckte också farhågor kring den amerikanska befolkningens sammansättning. 1965 utgjorde vita med europeiskt ursprung 84 procent av USA:s befolkning. Hispanierna utgjorde mindre än fyra och asiaterna mindre än en procent. I början av 2000-talet hade andelen för vita med europeiskt ursprung sjunkit till 62 procent, tendens nedåtgående och hispanierna utgjorde 18 procent och asiaterna sex procent, tendens stigande. Huntington (2004) uttryckte farhågor för den anglo-protestantiska kulturen som fått sina politiska uttryck i författningen 1787.

Det är viktigt att komma ihåg att hela tiden fanns den upplysningsliberala strömningen. George W Bush var genuint multikulturalist och kosmopolit. Men den utmanades ständigt av antiliberala fundamentalister, religiösa fanatiker och kulturkrigare. I viktiga avseenden förträngdes den sociala fördelningskonflikten av kulturdebatten och den förträngningen har blivit ett problem som Trump framgångsrikt kanaliserat. Den långa antiliberala traditionen kommer i Kagans syn till uttryck i Trumps rörelse. Kagan ser Trump i en lång linje av amerikansk antiliberal kontinuitet. Kagan tvekar inte att direkt jämföra Trump med Hitler som ledartyp, karismatisk, spelande på emotioner och hets som framkallar rädsla, skräck och ångest. Trump skapar lydnad av fruktan i stället för lojalitet genom förtroende. Den fråga som Kagan inte går närmare in på är om man fortsatt kan räkna också med en comeback av den lika långa liberala kontinuiteten sedan grundartiden, båda kontinuiteterna ständigt ifrågasättande varandra.

De båda politikvetarna Stephen Hanson och Jeffrey Kopstein har ett bredare internationellt perspektiv på den amerikanska utvecklingen. De ser ett mönster som vuxit fram de senaste årtiondena som de knyter till vad Max Weber kallade paternalism, en underkategori till traditionellt styre i hans härskartypologi (Hansson & Kopstein 2024, Weber 1980 [1922]: 122–176). Godtyckligt styre av ledare som stiliserar sig som nationens fader, som utlovar storhet och trygghet i en tid som upplevs som otrygg och nedåtgående. De omger sig med ett hov av familjemedlemmar och gunstlingar och hatar experter i regeringsadministrationer och internationella organisationer. Härskarna och deras nära tvekar inte att berika sig på det allmännas bekostnad. Korrupktion är en viktig del av systemet, ett smörjmedel. Historiska exempel är i Hanssons och Kopsteins skiss de ryska tsarerna. Om så behövdes brukade de tvångsmedel och mobiliserade stöd från ekonomiska eliter och intellektuella. Det gemensamma är att de bryter mot regelstyre och rättsprinciper och inför godtycke som system. Begrepp som autokrati, diktatur, autoritarism och populism fångar in fenomenet men täcker inte helheten och komplexiteten. I Europa faller tankarna på Putin och Orbán och i USA naturligtvis på Trump. Men där finns många andra namn, t.ex. Johnson, Bolzonaro, Erdogan, Milei och Modi, alla sinsemellan olika med sina egna profiler. Fenomenet är globalt. Trump är alltså inte unik utan följer ett framväxande mönster även om han verkar vara den mest ostentative och den som söker rampljuset mer än de flesta i kretsen.

Utvecklingen handlar om ett fullskaligt globalt anfall på den moderna regelstyrda staten, demokratins nedgång och övergång mot personligt styre. Hansson och Kopsstein ser Putin som den kanske viktigaste länken i denna förvandling och tvekar inte att peka ut honom som Trumps inspirationskälla. Samtidigt understryker de att Putins framgång som ledstjärna berodde på att marken var väl förberedd. Den nyliberala ideologin gjorde många socialliberaler till libertarianer. Den beskrev statsapparaten som en förkvävande tvångströja, varvid den borde hålla fingrarna borta från ekonomin fränsett uppgiften att garantera marknadens frihet. Budskapet var mäktigt och framgångsrikt. Hansson och Kopstein pekar ut finansmarknadernas kollaps 2008 som avtryckaren till den paternalistiska utvecklingen, men i det ryska fallet fanns det ett förspel: Skarorna av västliga konsulenter som vällde in i det sönderfallande Sovjetimperiet och klarade ut för konkursförvaltarna vad de hade att göra. Den förstenade statsegendomen måste privatiseras vilket skulle vitalisera hela ekonomin. Demokratien skulle dröja men den skulle automatiskt följa med en sprudlande ekonomi. Den västligt initierade och påhejade inre utförsäljningen av konkursboet närde Putins bitterhet varvid han alltmer såg Sovjetimperiets sönderfall som en historisk katastrof och till slut blev hans mål att söka återskapa det. Det var inte Nato som ett yttre hot utan den inre upplösningen av vad som utlovats som ett blomstrande landskap som fick Putin att agera och överge den bräckliga demokrati som sökte ersätta diktaturen. Åren 2006–2008

skedde en omläggning av kursen med Georgiens västliga ambitioner – här såg naturligtvis Putin Nato som ett hot – och talet i München som hållpunkter och finansmarknadernas kollaps 2008 som en bekräftelse på hur dekadent och murket det kapitalistiska Väst var och hur riktig omsvängningen var.

Scenens mörka bakgrund, skådespelaren och dramats producenter

I *Cue the Sun! – The Invention of Reality TV*, skildrar Emily Nussbaum (2024) hur skådespelaren Donald Trump i en TV-serie spelade sig själv som en rikare och framgångsrikare version av den halvt misslyckade fastighetsmäklare som bankerna börjat tvivla på som han egentligen var. Han iscensatte sig själv som den superrike magnaten som senare miljoner amerikaner som följde serien tog honom för. Han spelade en karikatyrversion av sig själv och åskådarna tog karikatyren för verkligheten. Också skådespelaren tog karikatyren för sitt verkliga jag. Det fungerade så bra, skriver Nussbaum, därför att Trump behärskade särskilt en egenskap: konsten att göra en oförutsedd vändning i handlingen. I det avseendet uppträdde Trump ofta så impulsivt och avvek från manus till den grad att han drev de ansvariga redaktörerna till förtvivlan. De fick klippa om avsnitt eller till och med förse hela dialoger med en modifierad voiceover i efterhand. Men hur frustrerade producenterna än var märkte de också att Trumps erratiska impulser, hans plötsliga vändningar och överraskande infall höll publiken på helspänn under mottot: Det är alltid något på gång i Trumpvärlden. Så måste man också föreställa sig verklighetens president Trump när han spelar president Trump. I verkligheten finns också hans manusförfattande och redigerande producenter i bakgrunden, ständigt beredda att rätta till avvikelser från manus.

Det vore ett stort misstag att bortse från hans rådgivande omgivning och deras ambitioner att styra, de som skriver manus och producerar dramat. Trump är helt säkert ingen marionett men han har inte skrivit dramat själv. Bland producenterna finns vicepresidenten, den till katolicismen 2019 konverterade djupt troende J D Vance som uppträder mer självsäkert och självständigt än någon vicepresident före honom. Och mer ideologiskt. Den katolicism han drivs av är inte mainstream utan en ärkekonserverativ strömning som utstrålar motrevolution i de Maistres anda, motupplysaren som förebådade romantiken. För Vance är politiken inte så mycket en konkurrenskamp för majoritet som en existentiell kamp mellan gott och ont.

I sina memoarer *Hillbilly Elegy* (2016) berättar J D Vance om sin uppväxt med en drogavhängig mor i kolgruvornas Appalacherna med underlägsenhetskänslor att det amerikanska etablissemanget tittade ned på dem. Ur de känslorna uppstod ett självhävdelsebehov. I sin berättelse skriver han att det inte var han som radikaliserat sig utan vänstern. Den hade utvecklat universiteten till

en intellektuell monokultur. Den hade gjort USA till en fassaddemokrati under en stat ledd av en expertbyråkrati, *the deep state* som Vance kallar regimen, som rörelsens ideolog Curtis Yarvin kallar Katedralen och Peter Thiel, filosofen bland techmiljardärerna, benämner sanningsministeriet. De fordrade alla en revolution ovanifrån under mottot RAGE, Retire All Government Employees. Yarvin, född 1973, bloggare och mjukvaruutvecklare var redan i början av 2000-talet med Nick Lane den kanske mest framträdande i en antidemokratisk och antiegalitär gemenskap, snarare än rörelse, en digital gemenskap med slagord som alternativ höger, alt right, nyreaktionär och *dark enlightenment* (Lane 2022, Yarvin 2024). I sin mediala framtoning var de framtidsorienterade men framtidsbilderna hämtade de på ett egenartat sätt ur det förflutna. Curtis Yarvin inspirerades av Thomas Carlyle, den socialidealistiske 1800-talsromantikern som såg historien som en skapelse av hjältar. De pläderade för en återgång till monarki i nya former där statens ersattes av ett företag under en ansvarig monarkisk företagsledning. Huvudfienden var allt som hade med demokrati, liberala idéer, upplysning och framstegstanke att göra. Det som med Trump 2 plötsligt blivit politisk realitet, chockerat och överraskat, har utvecklats i en lång jäsningssprocess under ytan på den demokrati som den offentliga debatten i Väst tagit för given. Under Trump 1 bubblade jästen upp något men försvann igen under Biden. När språkrören för det nya talade om nyreaktionär handlade det inte om farfars eller Edmund Burkes konservatism utan om interneternas 2.0 parning mellan moderna ingenjörsprinciper och klassiska antidemokratiska idéer. Upplysningstanken och den framstegstanke som följde den var ett misstag. Den demokratiska liberalismen kring frihets- och jämlikhetsidealen måste ses med darwinistiska ögon.

Vance knyter an till sådana idéer när han med Steve Bannon, presidentrådgivaren under Trump 1, arbetar för en högernationalisternas international. De vill göra Europas högerpopulister och -extremister till ett instrument för MAGA, ett subversivt instrument med ett antiliberalt, auktoritärt och paternalistiskt program för att omdefiniera folkmakten och förstöra den liberala demokratin och dess största prestation: välfärdsstaten. Putin uttrycker inte sin målsättning annorlunda, särskilt inte sedan Trump lagt till imperialistisk expansion på agendan. Två överlappande politiska program framträder, det amerikanska och det ryska. Å ena sidan söker de konflikt med Europa för att genomföra dem. Å andra sidan söker de med samma syfte samarbetspartners i Europa.

Drivkraften och målet för Donald Trump är att göra USA stort igen. Han tänker sig att nå målet genom att vitalisera rostbältet. Fokus är på tillverkningsindustrin, särskilt bilindustrin. Tullar, vars storlek verkar vara gripna ur luften, ska stänga ute konkurrenter och/eller tvinga dem att etablera fabriker i USA. Där finns ett merkantilistiskt, statiskt tänkande i målsättningen. Där finns en motsägelse. Fabriker som tillverkar bilar och andra produkter genererar inte bara sysselsättning utan i den globala moderniteten importerar

de också komponenter för vilka kostnaderna rusar i höjden genom tullarna. Och de kostnaderna uttrycks i högre priser. Det var ingen tillfällighet att bilindustrin i USA började varsla personal när Trump höjde tullarna. Den storhet Trump arbetar för ligger i det förflutna. Om nu den djupare liggande tanken är att förstöra den existerande världsordningen och USA:s politiska system är ju motsägelserna mellan Trump och oligarkerna följdenliga. Motsägelserna och de interna konflikten bidrar till allmän förvirring och skapar kaos. Producenterna av Trumps dramaföreställning vrider händerna av förtjusning.

Att förstöra Europas demokrati är ett viktigt mål i techoligarkernas kampanj för en ny världsordning. Vicepresidenten Vance, Peter Thiels protegé, är den mest artikulerade och techoligarkernas förbindelseman till Trump. Hans yttrande på säkerhetskonferensen i München i februari 2025 var ingen tillfällighet. När den tyska myndigheten för grundlagsskydd i maj 2025 överlämnade en dokumentation till förbundsregeringen på 1 100 sidor med slutsatsen att det högerpopulistiska Alternativ für Deutschland är grundlagsfientligt och extremistiskt tog Vance till orda lika bombastiskt som i München och hävdade att den mur som USA tillsammans med Västtyskland gemensamt rev ned 1989 nu var på väg att byggas upp igen av den tyska regeringen. Marco Rubio fyllde på med att Tyskland var en tyranni. Vicepresidenten och utrikesministern bortsåg från att rapporten var en myndighetsrapport som inte behandlats politiskt när de, liksom Vance i München, förklarade att ett demokratiskt Tyskland måste fullt ut integrera AfD i den parlamentariska debatten. Allt annat vore odemokratiskt. Vance driver myten om den sanna demokratiska majoriteten som inkluderar högerextremisterna och den falska majoriteten som skapas på mittfältet och han gör det med Tyskland som exempel.

Vicepresidentens omdefinition av demokratibegreppet går i *völkische* 1930-talsriktning. Högerpopulisterna, i Tyskland numera högerextremisterna, strävar i samman riktning där det folkliga och folkstyret förenas i myternas förflutna. Det är en lika farlig syn nu som i 1930-talets Tyskland. Vance fortsätter Steve Bannons kampanj under Trump 1 för en högernationalisternas och antiliberalernas auktoritära och paternalistiska international med inflytelserikt stöd från Elon Musk och utrikesministern Rubio. Målet är ett samarbete i denna international med Europas högernationalister, formerade i EU-parlamentet. De står för vad Trumpregimen definierar som Europas demokratiska framtid. De ska garantera techplattformarnas fulla frihet från regleringar i Europa. Deras stora hopp i Europa är Georgia Meloni, som synes försöka hålla sig i spagat mellan EU:s demokratibegrepp och techkoncernernas förakt för demokrati.

Trump's politik står på avgörande punkter i stark kontrast till techoligarkernas program. Deras framtid ligger inte i rostbältet och oljefälten. De drömmer om kolonisation av Mars och rymdresor och om att göra evigt liv av artificiell intelligens (Peter Thiel). De säger inget om sysselsättning utan tänker snarare på hur AI kan ersätta sysselsättning. De är tydliga med sitt förakt

för den djupa staten och dess expertvälde. De vill förstöra den och ersätta den med ett genomdigitaliserat företag med techoligarkerna i företagsledningen. Övervakning genom massivt bruk av AI torde höra till regeringsarsenalen. Trump verkar helt införstådd med techoligarkernas program och manifesterar det genom att hyra Elon Musk för förstörelsearbetet. Men det är oklart om han förstått innebörden och räckvidden av programmet eller hans egen roll i det. Hans erfarenhet är fastighetsspekulantens och TV-skådespelarens. Musks uppsägning som överste statsförstörare efter mindre än ett halvår visar också att där finns spänningar bland oligarkerna och mellan dem och Trump. Som bilproducent var Musk emot tullpolitiken.

Trump och techoligarkerna är förenade i arbetet på att göra USA till ett nytt globalt skatteparadis och införa laglösa zoner i offshore-världen av det slag Slobodian beskriver i *Crack-Up Capitalism* (2023). Trump-administrationen befrämjar handel med kryptovalutor och understöder online-kasinon och vadhållningsplattformar. Med planerna på en strategisk kryptoreserv underminerar Trump dollarn som en inte avsedd effekt. Drivkraften bakom kryptovalutorna är önskan att gömma pengarna i vittvätt och skatteflykt. Allt i syfte att stärka den globala illegala ekonomin. USA lämnar internationella förhandlingar om skattesamarbete och mycket annat internationellt samarbete. Joseph Stiglitz (2025) ser en enda ljusglimt: USA:s flykt underlättar för resten av världen att inom ramen för G 20, FN och OECD fortsätta sitt arbete på internationell beskattning av de multinationella företagen utan USA som tidigare mest bromsat arbetet.

Parallellt med arbetet på detta laglösa digitaliserade lågskattesamhälle där kaos och djungelns lag utan regeringsingripande råder försöker Trump att skapa ordning genom ett återskapande av det industrisamhälle vars storhetstid ligger i det förflutna. Tillväxten genereras emellertid inte längre där utan i tjänsteproduktionen, särskilt de finansiella tjänsterna. Där vill Trump lämna allt oreglerat, fritt för personligt berikande utan myndighetsanspråk. Ordningen gäller arbetarna i rostbältet som skriker efter trygghet med moralisk och ekonomisk uppskattning. Det är de som bär upp populismen som missnöjeskälla. För deras skull vill han ta tillbaka industriproduktion till USA.

Två nyckelord står sedan 2008 på dagordningen: social och nation. Det var den liberala demokratins prestation att efter 1945 föra samman dem i välfärdsstaten. I den kamp för en omdefiniering som nu pågår återoppar utmanarna en historiskt beprövad mycket mer radikal modell av nationell socialism. Provet slutade i en gigantisk katastrof. Det var på ruinerna av den katastrofen som de demokratiska välfärdsstaterna byggdes. Alla krafter måste mobiliseras för att förhindra att de nu blir de nya ruinerna. Alla måste inse att starka krafter arbetar för att göra dem till just nya ruiner. Det handlar om mycket mer än några spinndoktorer och estradörer. Det handlar om de mörka och djupa förstörelsekrafterna som söker apokalypsen före transcendensen till

AI-världen med motrevolutionens romantik som ideologi och digital cutting-edge teknologi som vapen. Det handlar inte som mörkermännen hävdar om den djupa staten med dess experter. Den är bara ett hinder på vägen.

Bakom ideologerna och deras språkrör i politiken, vicepresidenten Vance, står techoligarkerna. Att kalla dem kapitalstarka är ett understatement. De ledande tänkarna är de grå eminenserna, riskkapitalisten Marc Andreessen och den enigmatiske filosofiskt bildade Peter Thiel, också han riskkapitalist (Chafkin 2022, Thiel 2014). Thiels filosofi har en teologisk dimension utvecklad i reflektion med religionsantropologen René Girard som var hans mentor i de djupa frågorna om korset och uppståndelsen, uppenbarelsen, apokalypsen och transcendensen. Disruption är modeordet. Förstör och överskrid gränser. Transcendensen är AI som ersätter människan och i sin fullbordan når evigt liv. Thiel tror inte på liberal konkurrens utan på illberalt monopol och har inga problem med centraliserad statsmakt och polisvåld. *Move fast and break things*, som Mark Zuckerberg slår fast. Man anar viljans och övermänniskans filosof Friedrich Nietzsche bakom den nya trosvissheten. Samme Nietzsche som i sitt cykliska tidsperspektiv också varnade att mänskligheten åter och åter gör om sina misstag utan att lära från dem: *Oh Mensch, Gib acht* (Nietzsche 1891) som Gustav Mahler så gripande satt ton till i sin tredje symfoni. Nietzsche kan läsas selektivt i uppsåtet att förneka hans ambivalens mellan det cykliska och transcendensen. Undergångspotentialen finns i båda versionerna, den triumferande och den varnande. Helt klart träder Nietzsches övermänniska fram när Peter Thiel ser AI som instrumentet som möjliggör evigt liv. Men techoligarkerna med en oerhörd maktpotential är inte bara filosofiska drömmar om att möjliggöra det omöjliga utan också Elon Musk med motorsågen, och de mer jordnära Zuckerberg, Bezos och många fler. Att tänka bort dem från Trump vore ett stort misstag. Det är de som skriver manus och producerar Trumps drama.

Man ska inte se MAGA som en koherent ideologi utan som en diskurs full av motsägelser där en del vill ha hårdare tag mot Kina, andra mjukare. Europa är inte särskilt relevant annat än som ett högerpopulistiskt och extremistiskt Europa under USA:s digitala makt.

Vad nu Europa?

Det geopolitiska läget har i grunden förändrats. Eller bättre uttryckt: den sönderfallande ordningen som kallades Väst har förvandlats till global geopolitik. Det kalla krigets frontställning är för Europas del tillbaka med det avgörande undantaget att Europa inte längre har USA i ryggen och att Västeuropa blivit Europa med ett större säkerhetspolitiskt ansvar men också med större interna spänningar. Den ryska imperiepolitiken går längre än under det kalla kriget, då den nukleära terrorbalansen innebar en viss återhållsamhet.

Nu handlar det om konventionell krigföring med kärnvapenhotet dovt ringande i bakgrunden. De baltiska staterna, Georgien och Moldavien befaras bli nya pusselbitar i Putins ambitioner att återställa Sovjetimperiets gränser. Utöver Ukraina förstås.

Det är den situationen som fått Habermas att börja tänka i geopolitiska termer, vilket varit ett främmande fält för honom och antyder hur dramatisk förändringen är. Han argumenterar att Europa som svar på läget måste fördjupa sitt samarbete och anklagar Olaf Scholz för sin försummelse i det avseendet som kansler. Habermas bestrider inte argumenten för militär upprustning, men varnar mot bakgrunden av AfD:s styrka för ett militariserat Tyskland och det är på den punkten som Habermas för in Europa. I en följdartikel till Habermas' manifest preciserar Jenahistorikern Norbert Frei Habermas' allmänt hållna argument för intensifierat europeiskt samarbete kring försvaret. Det måste mot bakgrunden av den högerpopulistiska tillväxten, som skapar oro i omvärlden, handla om en europeisk försvarsgemenskap av det slag som var på bordet 1952–1954 för att kunna använda sig av och samtidigt binda Västtysklands militära styrka. Europeiseringen av försvaret vore ett svar på den europeiska oron för den tyska upprustningen (Frei 2025).

Det handlar alltså om att omsätta Robert Schumans Kol- och Stålunion på det militära området. Det handlar för Europas ledare och opinioner om att sätta sig in i, identifiera sig med det oerhörda i Robert Schumans uppgift 1950: att övertyga Europa om en återupprustning av Tyskland fem år efter världskriget och att inse vilket intellektuellt mod uppgiften krävde. Och att inse att uppgiften nu är lika oerhörd. Men att som Schuman övertyga sig om att det oerhörda är möjligt men kräver handling.

Den transatlantiska krisen är i grunden en förtroendekris utlöst av den amerikanske presidentens otydlighet om sitt Nato-engagemang och om sina ryska planer. Ett förlorat förtroende vad gäller yttre hot låter sig inte enkelt återställas. Skadan är varaktig för överskådlig tid. Situationen framtvingar ett självständigt europeisk handlande genom ett stärkt samarbete. Det innebär inte att Europa måste frondera mot USA eller lämna Nato utan snarare att tänka bort USA i planläggning och beredskap. Det är i mycket en mental process som fordrar ett nytt språk. Målet för uppbrottet måste vara så nära en *divorce à l'amiable* som möjligt och så tyst och diskret som möjligt för att lämna Putin åtminstone i en viss osäkerhet om vad som händer. Men det måste vara tydligt och medvetet.

Uppbrottet måste bygga på övertygelsen om ett suveränt Europa med förmåga att agera självsäkert förlitande sig på egen styrka. Motbilden som måste bort är de fyra musketörerna Macron, Starmer, Merz och Tusk i Kiev för att försäkra Selenskij om deras fulla stöd när de med en mobiltelefon på bordet ringer upp Trump och förmår honom utlova full backning för kravet på vapenstillstånd. Löftet var förverkat följande dag och de fyra blamerade.

Musketörerna var hjälplöshetens aktörer som bygger under politikerförakt. Uppgiften som förestår handlar om intellektuellt och moraliskt mod som måste komma till uttryck i konkreta planer på digital suveränitet med alternativ till gps, dagens molntjänster, reglering av internet och mycket mer. Samtidigt är det viktigt att självständigheten på det politiska planet så mycket som möjligt kombineras med fördjupat stöd för transatlantiskt samarbete inom civilsamhället, med frivilligorganisationer och inom forskarsamhället, som ett svar på Trumpadministrationens angrepp på universiteten, och vad gäller familje- och vänskapsband. Europa måste som civilsamhälle understödja demokratiska krafter i USA.

Freis referens till femtioalets europeiska försvarsplaner innebär inte nödvändigtvis en upprepning av den tidens långa och ingående förhandlingar och överläggningar kring uppgivande av nationell suveränitet. Därtill räcker inte tiden och knappast heller den europeiska viljan. Det handlar mer om de villigas koalition för att fördjupa försvarssamarbetet. De villigas koalition var ju Bushadministrationens uttryck för de europeiska stater som ställde upp i Irakkriget. Uppgiften är att i en diskursiv kamp för en ny politik omdefiniera den betydelsen. Tyskland, Frankrike, Polen, Storbritannien och de nordiska och baltiska länderna kunde utgöra en kärna i fördjupningen där fler kan tänkas och där fördjupandet utanför kärnan inte behöver vara lika stort.

Det vore ett stort fel att begränsa problemen kring Europas framtid till den militära aspekten. I den internationella ordning som håller på att utvecklas till följd av regelupplösning, som är en del av Trumps och techoligarkernas politik under mottot disruption, ökar behovet av ett Europa med kapacitet att ta ansvar för sig själv och omvärlden på ett nytt sätt. Krissituationen måste utnyttjas för att återskapa regler och ordning och för att få till stånd en samordnad global politik mot klimatförändringen, ett alternativ till kriget som förstör miljö och klimat. Europa måste hitta förbindelser till Kina, den ledande världsmakten teknologiskt vad gäller klimatet, och en anhängare av en internationell regelstyrd ordning. I vart fall är Kina inte för att systematiskt förstöra regler. Skillnaden i demokratisynen är stor men kan på kort sikt inte vara ett hinder för fördjupat samarbete kring klimat och internationella regler. Europa dras in i en rustningsspiral som är svår att undvika men det gäller att parallellt hitta alternativ med en annan fokusering av världspolitiken än den som nu utvecklas och det är möjligen också i Kinas intresse. Och i vart fall planetens. Det vore fatalt att dras in i USA:s nedåtgående virvel som Habermas varnar för.

I ett kraftfullt tal i Bryssel den 8 maj 2025 tog Etienne Balibar till orda i frågan om Vad nu Europa? Balibar och Habermas är kontinentens osynkroniserade fransk-tyska filosofiska tandempar, den ene mer neo/postmarxistisk och grön, den andra mer upplysningsliberal, i oupphörig argumentation för ett annat Europa. Dagen för talet var symbolladdad,

80-årsdagen av kapitulationen i Reims och aftonen före 75-årsdagen av Robert Schumans Europatal. Balibar (2025) beklagade vågen av högerpopulism som sköljer över Europa sedan ett tiotal år. Flera i den vågen är öppet nostalgiska kring den fascism och nazism som hemsökte kontinenten under 1920- och 1930-talen, som om det vore dags att glömma efter två-tre generationer. De har betydande parlamentarisk och diskursiv makt. I europeisk samverkan har de en farlig potential. Främlingsfientliga och med småaktiga nationalistiska/imperialistiska framtidsplaner är de sinsemellan både rivaler och likasinnade. Med tanke på den tid i vilken de söker sin inspiration är försök att "civilisera," "tämja" dem fåfänga. Populistpartierna åberopar alla den nationella storheten och bemöter tankar på att definiera suveränitet på europeisk nivå. I stället vill de ha ett europeiskt mönster av geopolitiska allianser och konflikter mellan nationalstater med xenofobi som en viktig drivkraft.

I Europa avtecknar sig med Ukrainakriget en ny delning, ett Jalta 2. Europa har att räkna med ett expansionistiskt Ryssland byggande på Putins storryska ideologi. Även om Putin inte som Napoleon och Hitler har kapacitet att besätta hela Europa omfattar planerna så mycket som möjligt av det gamla Sovjetimperiet innefattande inte bara Ukraina utan också Baltikum. Dessutom måste Europa räkna med att USA godtar de ryska ambitionerna mot att Ryssland godtar de amerikanska i Arktis. Ehuru ideologiskt helt olika måste man räkna med en rysk-amerikansk samverkan. USA har på kort tid förvandlats från nyliberalismens globala centrum till en nationalistisk och nymerkantilistisk makt. Förbindelserna mellan de rysk-amerikanska imperierna ställer Europa på helt andra prov än den kapitalistiska konkurrensen mellan USA och Kina, båda kännetecknade av en stark etatism. Här kan man väcka frågan vad som händer med den amerikanska etatsmen, men den frågan ändrar på intet vis Balibars helhetsbild.

Men, säger Balibar, hans lägesbeskrivning har en stor brist. Den försummar att dra in digitaliseringen och utvecklingen av AI. Algoritmerna är på väg att i grunden ändra det offentliga samtalet. Algoritmerna koloniserar de sociala relationerna. Lägesbeskrivningen glömmar också klimatförändringen och miljökatastroferna och den sammanhängande frågan om hur ekonomins tillväxt i norr och i söder ska organiseras, konstaterar Balibar.

Efter att kort ha avfärdat Timothy Garton Ash, som argumenterat för ett europeiskt imperium som svar på Trump och Putin, vänder sig sedan Balibar i ett överraskande drag till Alan Milward som lanserade den uppmärksammade tesen vid tiden för Maastricht att den europeiska integrationen inte handlade om överstatlighet utan om nationalstaternas räddning, *The European Rescue of the Nation-State* (Milward 1992). I Milwards bok finner Balibar "den osannolika möjligheten av ett federalt Europa." I det Europa som räddade nationalstaten, utan vilket inte nationalstaten funnes kvar. I motsats till den samtida debattens tolkning av bokens distinktion mellan Europa och nationalstaterna, där

nationalstaternas räddning var huvudsaken, lägger Balibar tyngdpunkten på Europa som räddaren och ger därmed impulser till en ny debatt på temat. Balibar gör Europa till det handlande subjektet. I debatten om Milwards tes var nationalstaterna de handlande subjekten medan Europa trädde i bakgrunden efter att ha räddat dem. Vad gäller definitionen av federation ser Balibar ingen grundläggande skillnad mellan förbundsstat och statsförbund. De båda kategorierna överlappar varandra varvid den exakta mixen mer är en fråga om historisk tillbakablick än något teleologiskt förprogrammerat, mer en fråga om empiri än om teori.

Balibar understryker att det stora problemet med EU i sin nuvarande utformning är att det är ett marknads-EU men på ett annat sätt än man tänkte sig i Maastrichtförhandlingarna om den inre marknaden och väl också än vad Milward tänkte sig. Problemet med Maastrichtavtalet är att där inte finns en social integration som pendang till den ekonomiska. Delors ville det men Thatcher motsa honom med framgång. Tanken på harmonisering av regler och normer fördes över i språket om bench marking, best practices och den öppna koordinationsmetoden vilket allt slutade med att EU:s medlemsländer kom att fokusera på inbördes konkurrens med press på sociala standards, en utveckling som Mario Draghi kritiserar i sin rapport om EU:s konkurrenskraft till kommissionen 2024. EU har genom konkurrensen inåt försummat att ena sig för en gemensam konkurrens utåt, skriver han (Draghi 2024). Den försummelsen kan bli dyrbar i imperiernas tid.

Med sitt konstaterande att det är just den sociala frågan som driver Europas populister och nationalisterna idag, lämnar Balibar i sin nyläsning av Milward och med sin referens till Draghi ett tungt bidrag till debatten om Vad nu Europa? Han gör ett viktigt tillägg till Habermas' mening. Ett socialt Europa mot nationalisternas sociala program. Med ett inre starkt Europa kring den sociala frågan, där graden av överstatlighet inte ska förstöra debatten kan Europa på ett nytt sätt öppna sig mot den globala södern i en alternativ strategi till imperiernas konkurrens som också utspelar sig i syd. Det är att hoppas att Balibars tankar framkallar debatt och handling i ett Europa som famlar sig fram i sökandet efter sig själv. Historien är inte alternativlös. Sönderfall är också ett alternativ om inget görs för att förhindra det.

Referenser

- Balibar, Etienne, 2025. "L'impossible possibilité de la fédération européenne: hier, aujourd'hui, demain." Conférence publique, Institut d'Études Européennes de l'Université Libre de Bruxelles, "Journée de l'Europe" 8 mai 2025. Talet finns som en gästblogg under <https://www.bostrath.com/planetary-perspectives/ordering->.
- Chafkin, Max, 2022. *The Contrarian. Peter Thiel and Silicon Valley's Pursuit of Power*. Bloomsbury.
- Draghi, Mario, 2024. *The Draghi Report: Part A. A competitiveness strategy for Europe. Part B. Analysis and Recommendations*. Brussels: European Commission, 9 Sep 2024.
- Frei, Norbert, 2025. "Der Westen, wie wir ihn kannten, ist weg", *Süddeutsche Zeitung*, 2025-03-23.
- Fukuyama, Francis, 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Gilman, Nils, 2025. "A Planetary Geopolitical Realignment?", *Substack/Small Precautions*, 2025-03-19.
- Habermas, Jürgen, 2025. "Für Europa", *Süddeutsche Zeitung*, 2025-03-21.
- Heritage Foundation, 2024. "Project 2025 Mandate for Leadership. The Conservative Promise". Tillgänglig på https://archive.org/details/2025_MandateForLeadership_FULL.
- Huntington, Samuel, 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Huntington, Samuel, 2004. *Who Are You? Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster.
- Kagan, Robert, 2003. *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. New York: Knopf.
- Kagan, Robert, 2024. *Rebellion. How Antiliberalism is Tearing America Apart Again*. London: W H Allen.
- Land, Nick, 2022. *The Dark Enlightenment*. Imperium Press.
- Milward, Alan, 1992. *The European Rescue of the Nation-State*. London: Routledge.
- Nietzsche, Friedrich, 1891. *Also sprach Zarathustra*. Bd 4. Leipzig
- Nussbaum, Emily, 2024. *Cue the Sun! – The Invention of Reality TV*. New York: Random House.
- O'Toole, Fintan, 2025. "Shredding the Postwar Order", *New York Review of Books*, 2025-04-24.
- Slobodian, Quinn, 2023. *Crack-Up Capitalism: Market Radicals and the Dream of a World without Democracy*. London: Allen Lane.
- Stiglitz, Joseph, 2025. "Trump's America: The New Global Tax Haven?", *Social Europe*, 2025-04-30.
- Stråth, Bo & Trüper, Henning, 2025. "Conceptualizing Capitalism: Conversations with Henning Trüper. Blog 4. The Zeitgeist of Empire and Nihilism in Historical Perspective. And Capitalism?". Tillgänglig på <https://www.bostrath.com/planetary-perspectives/conceptualizing->.
- Thiel, Peter, 2014. *Zero to One: Notes on Startups, or How to Build the Future*. New York: Random House.
- Vance, J D, 2016. *Hillbilly Elegy: A Memoir of a Family and Culture in Crisis*. Blackstone.

Weber, Max 1980 [1922]. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Hg. Johannes Winckelmann: Tübingen: Mohr.

Westad, Odd Arne, 2005. *The Global Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.

White House, 2025-02-14. Vice President JD Vance Delivers Remarks at the Munich Security Conference. Tillgänglig på <https://www.com/watch?v=pCOsgflNdKg>.

White House statement, 2025-04-07. Tillgänglig på <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/04/cea-chairman-steve-miran-hudson-institute-event-remarks/CEA> Chairman Steve Miran Hudson Institute Event Remarks – The White House.

Yarvin, Curtis, 2024. *Gray Mirror. Fascicle I: Disturbance*. Passage Press.